

ОПТИМИЗИРАНЕ НА ОБРАЗОВАТЕЛНИЯ ПРОЦЕС В КОНТЕКСТА НА ПРИОБЩАВАЩОТО ОБРАЗОВАНИЕ

Пелагия Терзийска

Югозападен университет „Неофит Рилски“ – Благоевград

Резюме. Приобщаващото образование е възможно, ако всички деца получат качествено образование в общата образователна среда. Изграждането на приобщаваща училищна среда, на сътрудничество в класната стая между специалисти и общообразователни учители, на ефективна организация на приобщаващ учебен процес е важна задача, пред която е изправено българското училище. Практическото реализиране на този процес изисква усвояване на нови професионални умения, овладяване на нови педагогически технологии от учителя в приобщаващия клас; създаване на среда на уважението и толерантността в класната стая, в която всяко дете да осъществява взаимодействие със съучениците, да се чувства прието, част от училищната общност. В търсене на отговор на въпроса как да се постигне това, в статията се конкретизират адекватни начини за организиране на образователното пространство; за по-специална организация на образователния процес, така че да съответства на разнообразието на децата в класа, на техните възможности и интереси; разкрива се спецификата на индивидуалната, груповата, фронталната работа с учениците в приобщаващия клас, както и ефективни методите за социалното им развитие.

Keywords: inclusive education; children; special educational needs; teachers; interaction; cooperation; group work; individual work; frontal work

Приобщаващото образование е доминираща парадигма, насочена към преодоляване на социалната и образователната изолация. Очертава параметрите на съвременното образование, в което всеки може да учи, да получи качествено образование и според възможностите да повиши качеството на живота си. Реализирането на приобщаващи образователни политики е важно условие за създаване на приобщаващо общество.

В този процес от съществено значение е дейността на учителя и на екипа от специалисти в приобщаващото училище, осъществяващи ефективни промени в образователния процес.

Работата на учителя в приобщаващия клас е специфична и изисква усвояване на нови професионални умения, овладяване на нови педагогически технологии. В същото време, основата на професионалната дейност е убеждението, че при създаването на специални условия всяко дете може да се учи, може да се развива и постига успехи.

Професионализмът на учителите в контекста на приобщаващото образование предполага нов тип общуване, позитивна намеса в процеса на преодоляване на трудностите, пред които са изправени учениците, създаване и поддържане на инициативи и дейности, свързани с удовлетворяване на познавателните потребности и развитие на личностните им качества. Многострани са дейностите и взаимодействията на учителите, защото те са натоварени с редица функции, които изпълняват в съответствие с политиката на приобщаване в училищната институция.

В този контекст е важно да се разбере от всички, че фокусът в училище не бива да се поставя единствено и само върху знанията и академичния напредък, а върху социалните и емоционалните умения на децата. Още повече че в условията на приобщаващото образование се включват деца, които срещат по-големи затруднения и в учебния процес, и в общуването със съучениците, имат по-специални образователни и комуникативни потребности и значителни затруднения в процеса на социализация. Създаването на култура, която предполага приемането на всяко дете такова, каквото е, която приобщава всички форми на различие и ги разглежда като истинска ценност, е гаранция за успешното развитие на приобщаващото училище.

Спецификата на учителската дейност, която реализира приобщаваща практика, се отразява в ежедневната работа, на всеки неин етап. Нито един от тях не бива да се пренебрегва, а напротив, предполага внимание и отговорно отношение към ефективната му организация и реализиране. По този начин ще се постигне създаването на адекватна среда – среда на уважението и толерантността в училище, предотвратяваща някои провокиращи агресивно поведение фактори.

Първият етап включва задължителното запознаване и създаване на основите на сътрудничество между всички участници в образователния процес – деца, родители, учители, училищни администратори, специалисти.

Важен момент, който не трябва да се пропуска, е учителят предварително да получи информация относно учениците, които са включени в класа. За целта е полезно да се поканят родителите и децата още преди началото на учебната година на първата среща. Освен обиколката на училището в неформална атмосфера в класната стая (или друга подходяща зала) присъстващите се запознават, учителят научава необходима информация за децата – какво обичат, от какво се интересуват, какво им помага, за да се чувстват добре.

В процеса на запознаване учителят може да забележи едни или други възможности и особености на всяко едно от децата. Това ще му позволи да се

подготви по-добре за началото на учебната година и да обмисли условията, които са необходими, за да се чувства всяко дете комфортно в класната стая и в процеса на обучение. Разбира се, при първоначалното запознаване може да се забележат само най-ярките особености – дете с инвалидна количка, дете с трудности при говоренето, дете със сериозни проблеми със зрението или слуха, дете, проявяващо прекалена подвижност, дете с Даун синдром и т.н. При по-дълъг контакт и наблюдение учителят ще може да забележи проявлението и на други специфики на детето.

На тази първа среща е важно да се установи контакт не само с учениците, но и с техните родители. За да може родителите сами да поискат да споделят с учителя проблемите на децата си, да посочат по-спокойно тревогите и желанията си, е полезно да се поканят да отговорят на въпроси на анкета или да споделят в личен разговор след общата среща.

Препоръчително е на първата среща да бъдат поканени различни специалисти от училището – психолог, специален педагог, ресурсен учител, логопед, слухово-речев рехабилитатор, които може да окажат помощ на децата и да подпомогнат развитието на необходимите им умения. При желание на една от страните – родители или учители и специалисти, е добре да се инициира и втора среща преди започване на учебната година или пък индивидуални такива.

Вторият етап е периодът на адаптиране на детето към училищния живот. Този етап се преживява от всяко дете. Наблюденията показват, че първоначално идването на училище обикновено влошава състоянието на децата. Те стават неспокойни, тревожни, раздразнителни, хиперактивни или хиперпасивни. Може да се влоши и физическото здраве. Такива проблеми не подминават и учениците от приобщаващите класове. Повечето трудности рано или късно преминават и състоянието на децата се нормализира. И в този процес ролята на учителя е съществена. Той трябва да покаже на децата, че ги харесва, че ги приема и разбира. Няма как да бъде излъган ученикът, ако усети, че не е харесван, че на учителя не му е приятно общуването с него. Търсенето на силните страни на детето, тяхното развитие и демонстриране му дават самочувствие. Това е верният път за недопускане на увеличаване на детските проблеми в училището.

В първия клас особено важно е създаването на условия за благоприятно включване на децата в училище, осигуряване на успешно развитие и обучение, като се вземат предвид индивидуалните им възможности.

Първоначално посещението в училище за децата с нарушения в развитието, и най-вече за тези с интелектуални затруднения и с нарушения от аутистичния спектър, е доста трудно. Те се затрудняват да разберат и усвоят начина на живот в училище, разписанието, продължителността на урока и междучасията.

За да се улесни преходът от семейството / детската градина към училището, може да се предложи на детето план за деня в картини/снимки. Преподавателят или психологът може да разгледат заедно с детето този план в началото на учебния ден.

Много е важно да се предупреди детето за възможни промени – в разписанието/графика, в кабинета. Освен това учителите и специалистите трябва да работят за създаването на алгоритъм на дейност в различни ситуации – какво да направят, ако:

- иска да използва тоалетната;
- следващият урок е физическо възпитание;
- класът отива на разходка;
- трябва да се подготви за следващия урок;
- не разбира поставената задача или въпрос;
- нещо го притеснява в часа;
- чувства умора;
- звънецът звъни;
- иска да излезе в междучасие и др.п.

Първоначално детето може да се нуждае от комплексна помощ в организиране на живота си в училище, но в същото време и ресурсният учител, и учителят на класа, и другите специалисти постепенно трябва да преминават към по-малко грижи, да увеличават независимостта и социалната активност на детето.

Подкрепата е особено ценна, когато е навременна и адекватна, когато учителите подготвят учебните занятия с мисъл за всички деца, отчитайки техните различни стартови позиции, интереси, опит и подход към научаването. Помощта, която си оказват децата едно на друго, също е значима подкрепа, която заема важно място в приобщаващия процес.

Децата с нарушения в развитието често имат по-нисък темп на работа, така че е важно на всяко дете да се предостави възможност да работи със собствено темпо. По-добре е да му се предложи да пропусне следващия запис, да му се предложи задача, която отнема по-малко време, за да я завърши.

Обемът на работата трябва да се увеличава постепенно и да се координира с индивидуалното темпо на ученика. Изпълнението на по-малък обем работа позволява на по-малко подготвените деца да се справят успешно с нея, което, от своя страна, им помага да се почувстват участници в общата работа.

Ако детето не може да стои в стационарно положение за всичките 35 – 40 минути от урока – става, разговаря, движи се, премества се, създава неудобства на съучениците си, учителят е добре да му позволи например:

– да влезе в игралната зона зад чиновете – важно е да се регулира времето на престой в тази зона. За целта може да се използва пясъчен часовник и след изтичане на времето, завръщане на чина и започване на работа детето да получи одобрение, че е спазило условията за почивка;

– да събере тетрадките и ги предаде на учителя за проверка – предварителната уговорка е, че няма да се държи грубо, ако някое от децата не иска да предаде тетрадката си;

– да раздаде дидактичен материал на съучениците си, необходим в учебния час.

От изключителна важност за комфорта в класната стая е **взаимодействието със съучениците**.

Когато едно дете има специални образователни потребности, неговите притеснения и страхове са по-големи от тези на другите ученици. То идва в училище, където е заобиколено от голям брой нови хора – деца и възрастни. Много често не знае как да се държи със съучениците, не може или му е трудно да общува с тях. Затова *на третия етап* значима задача на учителя, психолога, ресурсния учител е включването на детето във взаимодействие със съучениците.

Най-често самите деца се приближават едно към друго, запознават се, предлагат да си поиграят заедно. В случай на „специално“ дете инициаторът на комуникацията сред учениците често става възрастен – учителят на класа или ресурсен учител, логопед, психолог. Полезно е на всички ученици от класа да се обясни защо това или другото дете се различава от тях – трудности в говоренето, необичаен външен вид, странно държане. Да се разкаже, че на конкретното дете му е трудно, да се обясни какво може да се направи, за да му се помогне. Като правило, децата откликват с готовност на молбата на възрастните, ако имат достатъчно информация.

Учениците формират своето отношение към един или друг ученик от своя клас в зависимост от отношението, демонстрирано от възрастен. Ако учителят прояви положително отношение към „специалното“ дете, не се опитва да го отдели от всички останали деца, включва го в урока, организира взаимодействието в учебния час и междучасията, тогава в класа се създават отношения на доверие, сътрудничество и взаимопомощ.

При необходимост, за да се улесни запомнянето на имената на заобикалящите го – възрастни и деца, е възможно да се помогне на ученика със СОП да направи албум със снимки и написани имена.

Ресурсите на децата, и в частност възможностите им да направляват своето собствено научаване и игра, да се подкрепят взаимно, докато учат, играят и участват, трябва умело да се използват, да не се подценяват и пренебрегват.

Образователното пространство е от съществена значимост за ефективното реализиране на приобщаващото образование. *Четвъртият етап* е именно това – да се организира пространството не само в класната стая, но и извън нея. Възможността на децата заедно да сътворят приветлива атмосфера в приобщаващата класна стая, която да подкрепя позитивната интеракция, ги прави по-отговорни, ангажирани и овластени в този творчески процес. Учас-

тието в създаването на интериора в стаята им помага да се почувстват част от една общност – самостоятелни и ценени. Влияе както върху ученето, така и върху ентусиазма, интересите и нагласите им.

Самият процес на преобразуване на стаята е повод за създаване на атмосфера на доверие и споделяне, на щастливи изживявания, мотивиращи ги и внасящи увереност в собствените им способности.

Организацията на пространството трябва да съответства на целите на педагогическото взаимодействие, да улеснява преподаването, даването на инструкции и изпълнението им, както и комуникацията между учениците.

За децата със СОП е важно за известно време да се уединят, да си починат от шума. Затова е необходимо в класа да се подреди специално място – параван, зад който детето да се усамоти и си почине, или нещо подобно, където детето да се чувства добре. След прекарване на определено време на това място, в междучасието или по време на учебния час, ученикът се чувства готов да се включи отново в работата и взаимодействието в класа.

Характерна черта на приобщаващото образование е по-специалната **организация на образователния процес**. Такава организация, в която учителят взема предвид разнообразието на децата в класа, техните възможности, интереси, мотиви и създава адекватни на тях условия за активно участие на всяко дете. В тази връзка, трябва да се променят формите, методите и технологиите на работа. Обединяването на децата в групи – на основа на сходни характеристики, обяснява целите, които се преследват с отчитане на индивидуалните особености.

Следвайки общите правила и методи на организиране на учебната дейност в класната стая, приобщаващият учител е длъжен да не забравя и винаги да взема под внимание тънкостите на включване в работа на детето, при което се демонстрират особености в познавателната дейност, поведение и комуникация. Обикновено такъв ученик не може напълно да се справя с темповете на работа на целия клас: изпълнява задачите на достъпно за него ниво, но под нивото на овладяване на съдържанието на темата от неговите съученици.

Свое място в приобщаващата класна стая има **индивидуалната работа**. При организацията на индивидуална работа в класната стая – възлагането на задачи чрез предварително подготвени от учителя индивидуални работни листове или карти, както и изпълнение на индивидуални задачи в тетрадката – е необходимо да се взема под внимание желанието на детето със СОП „да бъде като всички“, да изпълнява задачата заедно със съучениците си. В този контекст е от изключителна важност учителят да постъпи много внимателно, с такт, като постави задачи, подготвени на работни листове / специално подготвена карта, за изпълнение не само от детето със СОП, но и от още няколко деца. Ако учителят даде карта само на един ученик, се създава ситуация на изкуственото му отделяне от общата учебна работа.

Детето със специални потребности се чувства по-уверено, ако му се дава възможност както съучениците си да отговоря на дъската, да участва във фронталната работа на класа. Когато в процеса на устно смятане в урока по математика например учителят включва задачи, които са достъпни за ученика със СОП, а карта с индивидуални самостоятелни задачи получава не само то, но и няколко други деца, тогава този ученик няма да се чувства изолиран, неприет, подценяван. В този случай съдържанието и формата на задачите ще отговарят на нивото на усвояване на материала от всеки ученик.

Формирането на позитивна учебна мотивация се улеснява и подпомага от изпълнението на индивидуални задачи по избор, когато самото дете определя тяхната сложност и обем.

Работа по двойки е една от водещите технологии на приобщаващото образование в училище. При нея ефективно може да се прилага тюторство – ученик учи друг ученик под ръководството на учителя. Обикновено по-успешният ученик учи по-трудно справящия се. Двойките могат да бъдат както от една и съща възраст, така и от различна (по-големите учат по-малките).

Друга възможност е всички ученици в класната стая да бъдат разделени по двойки и да изпълняват задълженията на обучаващи и учещи. Учениците със специални потребности също могат да бъдат в ролята на обучаващи. Това повишава значително тяхната самооценка, особено ако работят с по-малки ученици. Технологията на взаимно обучение се основава на предположението, че децата могат да научат много едно от друго. Взаимното обучение е полезно на етапа на повторение или затвърдяване на придобитите умения и знания. Рядко се използва на етапа на първоначално представяне на нов материал. Тази технология допълва други методи на преподаване.

Включване на дете с трудности в ученето и поведението в работата по двойки трябва да се извършва постепенно. В началото с него в двойката могат да работят деца, показващи ясно позитивно отношение, готови да помогнат и подкрепят. Не е задължително това да са най-добрите ученици, основният признак тук е лоялността. Необходимо е внимателно да се избира ученикът, който да подкрепи другия. Всяко, дори и най-доброто дете бързо се уморява от постоянното натоварване с отговорности. Следователно, тъй като „специалното“ дете трябва да развива умения в областта на взаимодействието, при формирането на алгоритъм на активност при работа по двойки е необходимо учителят да променя нейния състав. Така целият клас постепенно придобива опит от взаимодействие с ученика със СОП. Първоначално учителят отбелязва и одобрява не толкова самия резултат, колкото съгласуваността, сплотеността, умението за сътрудничество. След това може да организира работата по двойки и на основата на други принципи.

Специално място в приобщаващата класна стая заема **груповата работа**. Включването на детето със СОП в груповата работа също трябва да е посте-

пенно и последователно. Основните критерии за ефективността на груповата работа в урока на приобщаващия клас не бива да бъдат ориентирани към успеха – кой е по-добър, по-можещ, а ориентирани към съгласуваност, взаимна помощ, подкрепа, съвместно вземане на решения, разработването на компромисни решения за излизане от ситуации.

Тези критерии е важно да са водещи не само в уроците, но и в извънкласни, общоучилищни събития, които постепенно водят до промяна в начина на работа в училищния екип.

На първо място, когато се организира работа в групи, може да се работи с разпределението на функциите, когато всяко дете допринася за цялостния резултат, изпълнявайки задачата си. В този случай на детето със специални потребности може да се предложат помощни материали (например, ако иска да направи предложение, детето използва предварително подготвени думи-карти, които трябва да бъдат подредени в правилна последователност, при решаване на задачи – кратко записване на условието, и т.н.). Организирането на работата в група, с разпределяне на ролите също предполага активно участие на детето – на основата на познаване и съобразяване с възможностите му (например то може да провери изчисленията с помощта на калкулатор, да избере необходимия визуален материал – снимки, рисунки, диаграми, илюстриращи съдържанието на работа).

Много полезна и ефективна е работата, при която учениците избират ролята на учител по отношение на една или друга група деца. В този случай при учениците, които играят ролята на учител, се формират умения за самообучение, контрол и оценка, което, от своя страна, е условие за развитие на учебната дейност на ученика. В същото време детето, което играе ролята на ученик, в процеса на съвместната работа със съучениците научава необходимия учебен материал и придобива опит в преодоляването на трудности. Работата по преодоляване на трудностите на другия помага да се разберат собствените проблеми. В тази ситуация и двамата ученици печелят.

Когато се организира груповата работа в учебния час, е много важна позицията на учителя и неговите помощници – тютор, ресурсен учител.

Те трябва да участват в работата на групите по време на изпълнението на групови задачи от децата, да проверяват дали всичко върви както трябва, да предотвратяват конфликтни ситуации, да стимулират търсенето на различни варианти за решения. При подготовката за урока те могат да помогнат на учителя в избора на тактика за организация на взаимодействието между децата, на необходимия раздавателен и спомагателен материал.

Един от основните резултати на приобщаващото образование е формирането на житейски умения или социални компетенции (умения за взаимодействие, взаимопомощ, продуктивни дейности).

При директно обучение за усвояване на социални умения учителят учи децата на правилно поведение чрез въвеждането на адекватни правила и де-

монстриране на подходящи примери. Приемането на правила е много важно за всички ученици, но то трябва да бъде съзнателно, свързано с личния им опит. Преди децата да започнат да работят фронтално или по групи, учителят може да обсъди с класа правилата на взаимодействие на между тях.

Например „говорете поред“, „изслушвайте се“, „задавайте въпроси, ако нещо не е ясно“. Много е важно децата да се научат да се споразумяват за правилата, ако възникне конфликтна ситуация:

- как да се държи всяко дете;
- как да изразява мнение;
- как да помогне за излизане от конфликтната ситуация.

Учителят може да регулира този процес на взаимодействие. Много правила могат да бъдат въведени чрез символични знаци. Например, за да се постигне тишина в класната стая, може да се въведе „Знак на мълчанието“. Учителят обяснява, че когато се покаже този знак, класът трябва да е толкова тих, че да чува как падат листата или снежинките, или пролетният дъжд, или песента на птиците в училищния двор. Ако самият учител изпълнява правилото, учениците също бързо го научават.

Ефективността на работата на учителите в приобщаващия клас предполага:

- създаване на прости и разбираеми за детето плавила, а не противоречащи си взаимно;
- въвеждане на правила в дълъг списък не бива да се допуска;
- едновременно приемане на едно или две правила в класа – следващо може да бъде въведено само след като вече са усвоени приетите правила;
- по-добро усвояване на правилото се постига, когато детето контролира друго лице, независимо дали е възрастен, или дете;
- нарушаване на правилото от възрастен трябва да има същите последици, каквито има и ако детето го е нарушило;
- одобрение и похвали за спазването на правилата – детето задължително получава положителна подкрепа за дейността си.

За успешното реализиране на приобщаващото образование помагат различни **извънурочни групови дейности**. Когато се организират такива дейности, като например подготовка на празник, разходка за събиране на природни материали в околностите на училището, разходка из училището и училищния двор (организирана за деца със зрителни увреждания или деца с нарушения на опорно-двигателния апарат) и др.п., учителят:

- планира внимателно груповата дейност на децата, допринасяща за ефективното им социално взаимодействие;
- избира участниците в групата (т.е. деца със СОП и социално компетентни връстници);
- организира тази дейност;
- предлага в хода на дейността, когато е необходимо, идеи за взаимодействие.

В тази връзка, учителят предлага на съучениците последователно да придружават незрящото дете в обиколката на училището. Първоначално то само избира тези деца, които могат да направят това – отговорни, дружелюбни, приятелски настроени към него. След това учителят учи децата как да придружават незрящия си съученик в училището. За целта е полезно да се използва играта „Сляпа вяра“. Зрящото дете се поставя в позицията на незрящо (завързват се очите му) и така го разхождат из училището. Важно е да се обсъдят впечатленията му от тази разходка – как се е чувствало, какво е било трудно за него, какво има да каже на водача – детето, което го е развеждало. След това се конкретизират правилата, които трябва да се спазват от тези, които придружават незрящи хора по коридорите, стълбищата, помещенията с мебели, по улицата.

Един от методите за създаване на социални умения е **подражанието**. Този метод включва взаимното изучаване на децата: повече компетентното в някоя област детето става пример за подражание от другите. Ученето чрез подражание е важно за всяко дете, но това е особено важно за образованието на деца с умствена изостаналост и деца с нарушения от аутистичния спектър.

Един от ключовите въпроси в разработването и прилагането на адаптирана образователна програма е разработването на методи и форми за **оценка на резултатите от учебната дейност** на специално дете в приобщаващия клас. Когато детето с увреждания е включено в образователния процес, е необходимо да се разделят общите критерии за оценка на работата в по-малки, локални. Например, когато се изпълнява писмено задание по български език, може да се оцени правилността на писането на думи с една или друга ортограма, коректността на писането на думи от речника и естетическия дизайн на писането. Във всеки конкретен случай учителят информира детето кой критерий ще бъде оценен от работата, и също така съобщава тези критерии на ресурсния учител и родителите.

Необходимо е да се използват такива форми и методи на оценка, които съответстват на способностите на детето. Опитът показва, че учителите в приобщаващи класове невинаги вземат предвид усилията, полагани от детето. Не знаейт как да оценят работа му, прехвалват или недооценяват нейните резултати. В този случай ученикът не разбира по какви критерии го оценяват, за какво получава похвала, не може критично да се отнесе към собствените си резултати. Такава позиция на учителя неизбежно води до недоумение, объркване сред съучениците на детето със специални потребности.

Ресурсният учител, психологът, родителите могат да помогнат на детето да бъде по-компетентно в урока. Например:

- предварително въвеждане на детето в материала, който предстои да се учи от всички деца в класната стая – запознаване с нови понятия, разясняване на значението на непознати думи и т.н.;

- съвместно подготвяне на визуален материал, който всички ученици могат да използват;
- запознаване на детето с критериите за оценка на резултатите от учебните дейности;
- подпомагане на детето за усвояване на умения за оценяване на работата си в урока заедно с всички деца.

Заедно с ресурсния учител и с психолог, учителят обмисля такава стратегия на работа с класа, при която децата се учат да оценяват не само резултата, качеството на продукта на ученето, а процеса – степента на положените усилия, активността, степента на участие в груповата работа, нарастването на предишния опит, повишаване степента на вече демонстрирани възможности.

Взаимодействието между учителя и останалите специалисти, които работят с децата със специални образователни потребности, е от изключителна важност както за децата, така и за възрастните. Учителят е пълноправен и като правило основен участник в екипа от специалисти, осъществяващ психолого-педагогическа подкрепа на детето, неговото семейство, други участници в образователния процес.

Фокусът на екипната работа на учителя и специалистите в приобщаващото училище освен разработването на индивидуална образователна програма за всяко дете, което има специални потребности, предполага и използването на ефективни подходи, технологии, специфични похвати, които насърчават социалното развитие на детето и продуктивното взаимодействие със семейството му. Оценката на динамиката на развитие, интеграция и включване в социума, както и напредъкът на детето в областта на усвояването на образователната програма изискват активното участие и отговорното отношение на всички.

Различието в класната стая и свързаните с него дейности се превръщат във важен ресурс за оптимизиране на образователния процес и получаване на качествено образование от всички деца, когато процесът на приобщаване е политика и кауза на цялото училище.

REFERENCES/LITERATURA

- Mitchell, D. (2011). *Effective educational technology of special and inclusive education*. Moscow: Perspective [Митчелл, Д. (2011). *Эффективные педагогические технологии специального и инклюзивного образования*. Москва: Перспектива].
- Terziyska, P. (2014). Study of Educational Conditions for Inclusion of Children with SEN in Mainstream Education Environment. *Strategies for policy in education and science*, vol. XXII, Book 1 [Терзийска, П. (2014) Изследване на педагогическите условия за включване на децата със СОП в общата образователна среда. *Стратегии на образователната и научната политика*, Година XXII, Книжка 1].

OPTIMIZATION OF THE EDUCATIONAL PROCESS IN THE CONTEXT OF THE INCLUSIVE EDUCATION

Abstract. Inclusive education is possible if all children receive quality education in the general educational environment. Building an inclusive school environment, collaboration in the classroom between specialists and general teachers and effective organization of inclusive learning process is an important task facing the Bulgarian school. The practical realization of this process requires the acquisition of new professional skills; mastering new pedagogical technologies by the teacher in the inclusive class; creating an environment of respect and tolerance in the classroom where each child interacts with classmates to feel accepted – part of the school community. In response to the question of how to achieve this, in this article are shown adequate ways: for organizing the learning space; for more special organization of the educational process so as to match the diversity of children in the classroom, their capabilities and interests. The article also reveals the specifics of individual, group, frontal work with students in the inclusive class as well as effective methods for their social development.

✉ **Dr. Pelagia Terziyska, Assoc. Prof.**

Faculty of Pedagogy
South-West University „Neofit Rilski“
66, Ivan Mihailov St.
2700 Blagoevgrad, Bulgaria
E-mail: pterziyska@abv.bg